

UOT 336.14
JEL G18;G17;F43;F63;H6;H61

QULUZADƏ E.M.
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
email: quluzadeesmira@mail.ru

DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN XƏRCLƏRİNİN DİNAMİKASI VƏ İQTİSADI ARTIM: BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ VƏ MÖVCUD ŞƏRTLƏR.

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: Hökumətlərin fiskal siyasət çərçivələri üzrə mövcud olan beynəlxalq təcrübələrin təhlili və 2005Q1-2017Q3 dövrü üçün Azərbaycanda büdcə xərclərində baş verən dəyişmələrin qeyri-neft ÜDM-da yaratdığı effektin qiymətləndirilməsi işləri həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın metodu: Təhlil göstərmişdir ki, post-sovet ölkələrindən Rusiya Federasiyası, Litva Respublikası və Latvia 2000-2015-ci illər ərzində daha genişləndirici fiskal siyasət kursu seçmişlər.

Tədqiqatın nəticələri: Ekonometrik qiymətləndirmələr nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, qısa müddətli dövrdə dövlət büdcə xərclərinin cari qiymətinin 1 faiz yüksəlməsi qeyri-neft ÜDM-un 0.36 faiz yüksəlməsinə, uzun müddətli dövrdə isə dövlət büdcə xərclərinin bir faiz yüksəlməsi qeyri-neft ÜDM-in səviyyəsini 0.69 faiz artımına səbəb olmuşdur.

Açar sözlər: fiskal genişlənmə, qeyri-neft ÜDM, büdcə xərcləri, fiskal siyasət çərçivəsi, hökumət borcu, iqtisadi artım.

GİRİŞ

Azərbaycanda büdcə xərclərinin səmərəliliyinin müxtəlif istiqamətlərdə təhlili sahəsində və büdcə xərclərinin iqtisadi artıma təsirinin qiymətləndirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülmüşdür. Bu gün fiskal siyasətin səmərəliliyinin optimallaşdırma məsələlərinin köməyi ilə təhlili, iqtisadi artım, gəlirlər kimi makroiqtisadi göstəricilər və büdcə xərcləri arasında səbəb-nəticə əlaqələrinin araşdırılması və bir sıra ekonometrik modellərin qiymətləndirilməsi siyasət qərarlarının qəbul olunmasında zəruri faktorlardandır. Qeyd edilən istiqamətlərin zəruriliyi fiskal siyasətin iqtisadiyyatda yaratdığı effektlərin araşdırılmasını və təhlil edilməsini vacib edir ki, bu da məqalənin mövzusunun aktuallığının əsaslandırılmasına imkan verir. Bu makroiqtisadi fenomenin iqtisadiyyatın və sosial rifahın inkişafındakı rolunun öyrənilməsi üçün məqalədə müəyyən edilmiş məqsəd və vəzifələr ardıcıl şəkildə təhlil edilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, dünya iqtisadiyyatında böyük itkilərə səbəb olan “2008 dünya maliyyə böhranı”nın ilkin əlamətləri özünü bank sistemində biruzə verməyə başlasa da fiskal strukturlarda da əhəmiyyətli itkilərə səbəb olmuşdur. Əsasən başlanğıcını aparıcı dünya dövlətlərinin siyasi münasibətlərindəki problemlərdən götürən və 2014-cü ilin sonlarından etibarən formalaşan növbəti qlobal iqtisadi böhran da dövlətlərin fiskal mühitində çox çətin vəziyyətlər yaratmışdır. Dünya neft bazarında baş vermiş bu neqativ şoklar Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün də təsirsiz ötüşməmiş, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının strateji valyuta ehtiyatlarının bir neçə dəfə azalmasına səbəb olmuşdur.

Fiskal siyasət çərçivəsi üzrə beynəlxalq təcrübə

Beynəlxalq təcrübədə qeyd olunan problemə geniş yer verilmişdir. Həm inkişaf etmiş ölkələrdə, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu problem dərinlənən araşdırılmaqdadır. Müasir dünya iqtisadiyyatı böhranlardan sonra iqtisadi baxımdan bir sıra çətinliklərlə üz-üzə qalmışdır. Təsadüfi deyildir ki, 2016-cı ildə qlobal borc 164 trilyon ABŞ dolları həcmində müəyyən olunmuşdur ki, bu da qlobal ÜDM-in 225 faizinə bərabərdir. 2016-cı ildə dünya üzrə mövcud olan

toplan borc məbləği ÜDM-in 12 faizi miqdarında olmaqla bundan əvvəlki, yəni 2009-cu ildə olan rekord səviyyəni yeniləmişdir. Qlobal borcun artmasında dövlət borcunun artımı mühüm rol oynayır və Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) gözləntilərinə görə orta müddətdə bu tendensiyada əhəmiyyətli inkişaf gözlənilmir [10, s. 1]. Hökumət borcunun artması, əsasən qlobal maliyyə böhranının və buna dövlət siyasətlərinin reaksiyasının, eləcə də 2014-cü ildə inkişaf etməkdə olan və aşağı gəlirli ölkələrin fonunda əmtəə qiymətlərinin aşağı düşməsi və xərclərin sürətli artımı nəticəsində baş vermişdir. İnkişaf etmiş iqtisadiyyatlar üçün, borcun ÜDM-ə nisbəti 2012-ci ildən bəri 105%-dən yuxarı səviyyədə qərarlaşmışdır və İkinci Dünya Mühəribəsindən sonra borcun belə səviyyəsi ümumiyyətlə müşahidə olunmamışdır. Yüksək dövlət borcu və büdcə kəsirlərinin nəyə görə dövlətləri kəsri azaltmaq və borcu idarə etmək üçün ehtiyat buferlərinin yaradılmasına təşviq etməsinin bir neçə səbəbləri vardır [10, s. 1]:

- Birincisi, yüksək dövlət borcu, böyük maliyyə yardımı ehtiyacının olması səbəbindən, xüsusilə də ödəmə müddətlərinin qısa olmasından, ölkələrin riskə məruz qalması ilə nəticələnir.
- İkincisi, ölkələr dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti göstəricisinin gözlənilməz artımlarına rəvac verə bilər ki, bu da risklərin daha da artmasına gətirib çıxara bilər.
- Üçüncüsü, hökumət borclarının yüksək səviyyələri xüsusilə maliyyə böhranı halında kontur-tsiklik siyasətin həyata keçirilməsində böyük çətinliklər yaradır.
- Dördüncüsü, hökumət borcunun yüksək səviyyəsi potensial artımın sürətini ləngidə bilər.

İnkişaf etmiş ölkələr (İEO) arasında maliyyə vəziyyəti 2017-ci ildə neytral bir mənzərə sərgiləmiş və büdcə kəsiri orta hesabla ÜDM-in 2.6 faizi həcmində qərarlaşmışdır. Bir neçə ölkədə, məsələn, ABŞ-da cari xərclərin, Kanada və Yaponiyada isə kapital xərclərinin artımı fonunda zəif fiskal genişlənmə siyasəti həyata keçirilmişdir. Danimarka, Finlandiya, Niderland, Norveç və Sloveniya kimi ölkələrdə işsizliyin xüsusi çəkisi azaldıqca dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş sosial xərclərin həcmi də azaldılmışdır. Avstraliya, Fransa, Almaniya, Koreya və Niderland kimi ölkələrdə isə gəlir vergilərindəki əhəmiyyətli artımlar dövlət büdcəsinin gəlir tərəfində müsbət dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. 2012-ci ildən bu yana Fransa, Almaniya və İtaliyada faiz xərclərində, Kipris, Finlandiya və İspaniyada işçilərə ödənişlərdə və digər ölkələrdə də bir sıra xərclərdə aparılmış ixtisarlara yekun olaraq toplam xərclərdə ÜDM-un 1.6 faizi həcmində azalmaya səbəb olmuşdur.

Cədvəl 1. Dünya üzrə büdcə balansının dinamikası (ÜDM-də faizlə)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dünya	-3.7	-2.9	-2.9	-3.3	-3.5	-3.3	-3.2	-3.3
İEO	-5.5	-3.7	-3.1	-2.6	-2.6	-2.6	-2.7	-2.8
ABŞ	-7.9	-4.4	-4.0	-3.5	-4.2	-4.6	-5.3	-5.9
Avro zona	-3.6	-3.0	-2.6	-2.1	-1.5	-0.9	-0.6	-0.5
<i>Fransa</i>	-4.8	-4.0	-3.9	-3.6	-3.4	-2.6	-2.4	-3.1
<i>Almaniya</i>	0.0	-0.1	0.3	0.6	0.8	1.1	1.5	1.7
<i>İtaliya</i>	-2.9	-2.9	-3.0	-2.6	-2.5	-1.9	-1.6	-0.9
<i>İspaniya</i>	-10.5	-7.0	-6.0	-5.3	-4.5	-3.1	-2.5	-2.1
Yaponiya	-8.6	-7.9	-5.6	-3.8	-3.7	-4.2	-3.4	-2.8
İngiltərə	-7.6	-5.4	-5.4	-4.3	-3.0	-2.3	-1.8	-1.5
Kanada	-2.5	-1.5	0.2	-0.1	-1.1	-1.0	-0.8	-0.8
Digər	0.5	0.2	0.2	0.1	0.6	1.0	0.6	0.6
Orta gəlirli Ölkələr	-1.0	-1.5	-2.4	-4.4	-4.8	-4.4	-4.2	-4.1
Asiya	-1.6	-1.8	-1.9	-3.2	-3.9	-4.2	-4.2	-4.3
<i>Çin</i>	-0.3	-0.8	-0.9	-2.8	-3.7	-4.0	-4.1	-4.3

<i>Hindistan</i>	-7.5	-7.0	-7.2	-7.0	-6.7	-6.9	-6.5	-6.5
Avropa	-0.7	-1.5	-1.4	-2.7	-3.0	-2.0	-1.4	-1.4
<i>Rusiya</i>	0.4	-1.2	-1.1	-3.4	-3.7	-1.5	0.0	0.1
Latin Amerikası	-3.1	-3.3	-4.8	-7.2	-6.6	-6.2	-5.8	-5.6
<i>Braziliya</i>	-2.5	-3.0	-5.4	-10.3	-9.0	-7.8	-8.3	-8.3
<i>Meksika</i>	-3.7	-3.7	-4.5	-4.0	-2.8	-1.1	-2.5	-2.5
Ərəbistan	11.9	5.6	-3.5	-15.8	-17.2	-9.0	-7.3	-5.6
Cnubi Afrika	-4.4	-4.3	-4.3	-4.8	-4.1	-4.5	-4.2	-4.1
Aşağı gəlirli ölkələr	-1.7	-3.3	-3.2	-4.0	-4.2	-4.3	-4.2	-4.0
Nigeriya	0.2	-2.3	-2.1	-3.5	-3.9	-5.8	-4.8	-4.6
Neft İstehsalı Ölkələri	1.5	0.4	-1.2	-4.5	-4.9	-3.2	-2.2	-1.9

Qeyd: Cədvəldəki mənfi ədədlər büdcə kəsrinin, müsbət ədədlər isə büdcə profisitinin ÜDM-də xüsusi şəkisini ifadə edirlər. 2018 və 2019-cu illər üçün olan məlumatlar proqnoz məlumatlarıdır.

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu [10, s.14]

Dünya və bir sıra ölkələr üzrə büdcə balansının ÜDM-də xüsusi payı barədə məlumatlar cədvəl 1-də ümumiləşdirilmişdir. Cədvəldən göründüyü kimi dünyanın əsas fiskal siyasət çərçivəsi 2012-ci ildən sonrakı dövrlərdə əsasən kəsirli büdcə ilə xarakterizə olunmuşdur. Qeyd olunan dövrdən sonra investisiya xərclərində də müəyyən azalma müşahidə olunmuşdur. Belə ölkələrə İngiltərə və ABŞ-ı nümunə göstərmək olar. Lakin investisiya xərclərində azalmanın intervalı qeyd olunan dövrdə 2010-12 dövrünə nəzərən daha kiçik olmuşdur. Hətta Yunanıstan və Norveçdə iqtisadi artımın stimullaşdırılması məqsədilə investisiya xərclərində artım müşahidə olunmuşdur. 2018 və 2019-cu illər üzrə verilmiş proqnozlar bu dövr üçün zəif fiskal genişlənməni dəstəkləyir və 2023-cü ilədək borcların ÜDM-un 100 faizi həcmində azalacağı gözlənilir.

Dövlət büdcəsinin xərclərinin dinamikası və iqtisadi artım arasında əlaqə

Bu bölmədə fiskal siyasətin ən aktiv tərkib elementlərindən biri olan dövlət büdcəsinin xərclərinin iqtisadi artıma verdiyi töhvənin təhlili aparılacaqdır. Bu məqsədlə büdcə xərclərinin iqtisadi artıma təsirini ekonometrik üsullara qiymətləndirilməsi, daha dəqiq büdcə xərclərindəki 1 faizlik artımın qeyri-neft ÜDM-də hansı dəyişikliyə səbəb olmasını öyrənməyə çalışacağıq. Cədvəl 5-də həm dövlət büdcə xərclərinin, həm də qeyri-neft ÜDM-in statistik göstəriciləri verilmişdir. Göründüyü kimi qeyri-neft ÜDM və dövlət büdcə xərclərinin statistik göstəriciləri rüblük əsasdadır. Məlumdur ki, iqtisadi dəyişənlərin rüblük əsasda toplanmış statistik göstəriciləri mövsimi faktorlara çox həssas olur. Bu baxımdan ilk öncə hər iki dəyişən mövsimi faktorlardan təmizlənmişdir. Bundan sonra statistik göstəricilər deflator vasitəsilə 2007-ci ilin ikinci rübünün qiymətlərində real dəyərə çevrilmişdir (2007Q2=100).

Cədvəl 5. Azərbaycanın ÜDM və dövlət büdcə xərclərinin rüblük statistikasi

Tarix	Y	X	O	Tarix	Y	X	O
2005Q1	2282.09	450.60	53.55	2011Q3	10534.25	4001.23	113.24
2005Q2	2583.79	462.67	59.47	2011Q4	13154.62	3328.75	116.36
2005Q3	2918.09	511.19	72.27	2012Q1	13049.12	3118.79	118.79
2005Q4	3311.79	470.78	65.71	2012Q2	13580.52	4321.18	110.91
2006Q1	3586.39	871.93	68.78	2012Q3	13383.68	4401.24	106.04
2006Q2	4008.33	885.24	79.20	2012Q4	13072.20	4211.66	105.84
2006Q3	5152.20	910.35	78.89	2013Q1	15442.73	5500.06	106.57
2006Q4	4974.29	902.46	66.24	2013Q2	14785.99	4424.78	105.26
2007Q1	5848.91	1373.23	65.29	2013Q3	15179.70	4547.72	110.80
2007Q2	5612.93	1420.22	75.72	2013Q4	13722.47	4760.09	99.56
2007Q3	5726.75	1553.95	84.95	2014Q1	15401.27	5171.72	100.25
2007Q4	9097.40	1347.52	98.23	2014Q2	15556.10	4370.09	104.46
2008Q1	6949.86	1193.79	105.73	2014Q3	14875.20	4369.08	99.13
2008Q2	7966.83	2156.14	134.79	2014Q4	13340.40	4531.35	75.62
2008Q3	8695.40	2276.06	129.31	2015Q1	16292.17	6012.36	49.42
2008Q4	6767.60	2283.99	61.29	2015Q2	17193.27	5186.34	59.36
2009Q1	10943.37	3868.91	47.81	2015Q3	15892.74	3779.53	48.08
2009Q2	11921.88	3313.69	67.54	2015Q4	13291.70	5087.76	39.93
2009Q3	12937.93	3278.92	77.30	2016Q1	12918.12	2918.90	30.43
2009Q4	13681.52	3683.50	84.41	2016Q2	13459.18	3843.88	42.23
2010Q1	8254.32	1786.71	86.85	2016Q3	14156.41	3670.63	42.95
2010Q2	8256.63	1889.48	85.78	2016Q4	13092.01	4664.84	46.03
2010Q3	8099.95	2472.27	84.37	2017Q1	13680.75	3329.35	49.29
2010Q4	10468.26	3247.19	92.28	2017Q2	13780.49	3309.11	47.41
2011Q1	10896.12	2291.29	106.17	2017Q3	15458.89	4099.59	48.55
2011Q2	10973.21	2542.70	121.43	2017Q4			56.07

Qeyd: Burada Y million manatla Azərbaycanın qeyri-neft ÜDM-ni, X isə million manatla dövlət büdcə xərclərini ifadə edir. Hər iki dəyişən deflator vasitəsilə 2007-ci ilin ikinci rübünün qiymətlərində real dəyərə çevrilmişdir (2007Q2=100)

Mənbə: Qeyri-neft ÜDM göstəriciləri Mərkəzi Bankın internet sahifəsindən götürülmüşdür (<https://en.cbar.az/pages/publications-researches/statistic-bulletin/>). Dövlət büdcəsinin xərcləri isə Maliyyə nazirliyinin internet sahifəsindən götürülmüşdür (<http://www.maliyye.gov.az/node/1551>). Neftin dünya bazar qiymətləri isə ABŞ-ın Enerji üzrə İnformasiya Administrasiyasının Qısa müddətli Enerji məcmuəsindən (U.S. Energy Information Administration, EIA Short-Term Energy Outlook) toplanmışdır.

Ekonometrik üsulların tətbiqi ilə araşdırmaların aparılması zamanı statistik göstəricilərin zaman sırasında olması əsas nəzərə alınmalı olan xüsusiyyətlərdəndir. Beləki, əgər statistik göstəricilərin zaman sırasında olması onların çox vaxt qeyri-stasionarlığına səbəb olur. Beləliklə, ilk öncə həm qeyri-neft ÜDM, həm də dövlət büdcə xərclərinin statistik göstəricilərinin stasionarlığı araşdırılmışdır. Stasionarlıq dedikdə göstəricilərin ortasının və ortası ətrafında variasiyasının sabitliyi başa düşülür. Cədvəl 5-dən dövlət büdcəsinin xərclərinin statistik göstəricilərini götürməklə Augmented Dickey-Fuller testi [6, s. 427-431], [7, s. 1057-1072] Eviews proqramının tətbiqi ilə həyata keçirilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, büdcə xərclərinin 2005Q1-2017Q3 dövrü üçün verilmiş statistik göstəriciləri qeyr-stasionardır. Məlumdur ki, qeyri-stasionar sıraların stasionar sıralara çevrilməsi üçün bu sıraların birinci tərtib fərqləri istifadə olunur. Beləliklə, büdcə xərclərinin birinci tərtib fərqlərinin statistik göstəriciləri yenidən test edildi büdcə xərclərinin

2005Q1-2017Q3 dövrü üçün verilmiş statistik göstəricilərinin birinci tərtib fərqləri stasionardırlar. Analoji qaydada qeyri-neft ÜDM dəyişəninə də stasionarlığı təhlil olunmuşdur. Müəyyən olunmuşdur ki, qeyri-neft ÜDM dəyişəni də həmçinin 2005Q1-2017Q3 dövrü üçün birinci tərtib fərqdən stasionardır. Beləliklə ilkin statistik təhlillərdən sonra büdcə xərclərinin qeyri-neft ÜDM göstərici ilə təyin olunan iqtisadi artıma təsiri qiymətləndirildi və qısa və uzun müddətli analizi həyata keçirməyə imkan verən tənlik aşağıdakı kimi əldə olundu:

Qısa müddətli əlaqə analizi:

$$\ln(Y_t) = 0.26\ln(Y_{t-1}) + 0.36\ln(X_t) - 0.24\ln(X_{t-1}) - 0.91Eq(-1) \quad (1)$$

(0.03)   (0.00)   (0.00)   (0.00)

Burada, Y qeyri-neft ÜDM, X dövlət büdcəsinin xərclərini, Eq dövlət büdcə xərcləri və qeyri-neft ÜDM arasında uzun müddətli əlaqə tənliklərinin qalıqlarını ifadə edir. Mötərizə içərisində verilmiş ədədlər t testin ehtimallarını göstərir.

(1) tənliyi bizə həm qısa müddətli, həm də uzun müddətli səbəbiyyət əlaqəsinin analiz etməyə imkan verəcəkdir. Görə bilərik ki, qısa müddətli dövrdə dövlət büdcə xərclərinin qeyri-neft ÜDM-a səbəb olması qəbul olunandır. Bunun üçün adətən dövlət büdcə xərclərinin həm cari qiymətlərinin, həm də əvvəlki dövr qiymətlərinin əmsallarının birgə əhəmiyyətliliyini ölçən F testi tətbiq olunmalıdır. Amma bu testin tətbiqinə ehtiyac olmayacaq. Çünki, dövlət büdcə xərclərinin həm cari qiymətlərinin (X_t) əmsalı, həm də bir dövr əvvəlki qiymətlərinin (X_{t-1}) əmsalı statistik əhəmiyyətli alınmışdır. Ona görə qısa müddətli səbəbiyyətin təhlili üçün tətbiq olunan birgə əhəmiyyətlilik testinin nəticəsi də əhəmiyyətli alınacaqdır. Beləliklə, qısa müddətli dövrdə dövlət büdcə xərclərinin cari qiymətinin 1 faiz yüksəlməsi qeyri-neft ÜDM-un 0.36 faiz yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Qısa müddətli əlaqələrin təhlili zamanı büdcə xərclərinin cari qiymətlərinin qeyri-neft ÜDM-a müsbət təsiri əslində tam normaldır. Yəni ən azı ÜDM-un hesablanmasında iştirak edən komponentlərdən biri də hökumət xərcləridir ki, onun da əhəmiyyətli hissəsi dövlət büdcəsinin xərcləridir. Lakin (1)-dən göründüyü kimi dövlət büdcə xərclərinin bir dövr əvvəlki qiymətkərinin qeyri-neft ÜDM-un cari vəziyyətinə təsirini xarakterizə edən əmsal (-0.24) mənfi alınmışdır. Belə bir nəticənin izahı makroiqtisadi nəzəri çərçivələrə dayanaraq aparıla bilər və müəyyən mənada doğru hesab edilə bilər. Qəbul olunmuş makro prinsiplərə görə cari dövrdə mövcud olan dövlət büdcəsinin xərcləri müəyyən dövrdən sonra iqtisadi artıma neqativ təsir göstərə bilər. Beləki, dövlət xərclərini artırmaq üçün adətən vergi gəlirlərini də yüksəltməyə başlayır ki, bu da istehsalçıların vergi yükünü artırmaqla onların investisiya portfelini daraltmış olur. Nəticə etibarı ilə investisiya ÜDM-un komponentlərindən biri olduğu üçün iqtisadi artım da yavaşmağa başlayır. Deməli əldə olunmuş nəticə makroiqtisadi nəzəriyyəyə uyğundur. Beləliklə, 2005Q1-2017Q3 dövründə dövlət büdcəsinin əvvəlki rübdəki xərclərinin bir faiz artması qeyri-neft ÜDM-un cari rübdəki səviyyəsinin 0.24 faiz azalmasına səbəb olur.

Uzun müddətli əlaqə analizi:

İndi isə (1) tənliyi əsasında dövlət büdcəsi xərclərinin uzun müddətli dövrdə qeyri-neft ÜDM-a təsirini təhlil edəcəyik. Bu tənlikdə $Eq(-1)$ həddi məhz qeyd olunan uzun müddətli əlaqənin təhlil olunmasına imkan verir. Metodologiyaya görə əgər (1) tənliyində $Eq(-1)$ həddinin əmsalı mənfi işarəyə malik olmaqla statistik əhəmiyyətli alınarsa onda deməli dövlət büdcəsi xərclərinin uzun müddətli dövrdə qeyri-neft ÜDM-a səbəb olmasını qəbul etmək olar. Yuxarıda (1) tənliyindən göründüyü kimi bu həddin əmsalı (-0.91) mənfi işarəyə malikdir. Həm də o 99 %-dən də yüksək əhəmiyyətlilik səviyyəsində statistik etibarlı alınmışdır. Beləliklə, biz 2005Q1-2017Q3 periodu üçün dövlət büdcəsi xərclərinin uzun müddətli dövrdə qeyri-neft ÜDM-a səbəb olmasını qəbul edə bilərik. Qeyd etmək lazımdır ki, burada əldə olunmuş -0.91 əmsalı uzun müddətli səbəbiyyətin test olunması üçün istifadə oluna bilər, ancaq onu uzun müddətli əlaqə əmsalı kimi istifadə etmək olmaz. Qeyd olunan uzun müddətli əlaqəni izah etmək üçün müvafiq tənliyi aşağıdakı kimi yazı

bilərik:

$$\ln(Y_t) = 3.80 + 0.69\ln(X_t) \quad (2)$$

(0.03) (0.00)

Burada, Y qeyri-neft ÜDM, X dövlət büdcəsinin xərclərini, mötərizə içərisində verilmiş ədədlər isə t testin ehtimallarını göstərir.

Qeyd olunduğu kimi (2) tənliyi dövlət büdcəsi xərclərinin qeyri-neft ÜDM-a uzun müddətli dövrdə təsirinin təhlil olunması üçün istifadə oluna bilər. Burada əldə olunmuş 0.69 əmsali məhz bu əlaqəni göstərən əmsaldır. Əmsal 99 %-dən də yüksək əhəmiyyətlik səviyyəsində statistik etibarlı alınmışdır. Beləliklə, uzun müddətli dövrdə dövlət büdcə xərclərinin bir faiz yüksəlməsi qeyri-neft ÜDM-in səviyyəsini 0.69 faiz artırır.

NƏTİCƏ

Əldə olunmuş digər bir nəticə dövlət büdcəsinin xərcləri və iqtisadi artım arasında mövcud olan təsirlərlə əlaqədardır. Bu hissədə iki istiqamətdə qiymətləndirmələr aparılmış və müvafiq nəticələr əldə olunmuşdur. İlk olaraq büdcə xərclərinin iqtisadi artıma təsirini ekonometrik üsullara qiymətləndirilməsi həyata keçirilmiş və qısa müddətli dövrdə büdcə xərclərinin cari qiymətinin 1 faiz yüksəlməsinin qeyri-neft ÜDM-un cari səviyyəsində 0.36 faizlik artıma, büdcə xərclərinin bir dövr əvvəlki qiymətinin 1 faiz yüksəlməsinin isə qeyri-neft ÜDM-un cari səviyyəsində 0.24 faizlik azalmaya səbəb olması aşkarlanmışdır. Belə bir nəticənin izahı makroiqtisadi nəzəri çərçivələrə dayanaraq aparıla bilər və müəyyən mənada doğru hesab edilə bilər. Qəbul olunmuş makro prinsiplərə görə cari dövrdə mövcud olan dövlət büdcəsinin xərcləri müəyyən dövrdən sonra iqtisadi artıma neqativ təsir göstərə bilər. Belə ki, dövlət xərclərini artırmaq üçün adətən vergi gəlirlərini də yüksəltməyə başlayır ki, bu da istehsalçıların vergi yükünü artırmaqla onların investisiya portfelinə daraltmış olur. Nəticə etibarilə investisiya ÜDM-un komponentlərindən biri olduğu üçün iqtisadi artım da yavaşlamağa başlayır. Deməli əldə olunmuş nəticə makroiqtisadi nəzəriyyəyə uyğundur. Qeyd edək ki, uzun müddətli dövrdə dövlət büdcə xərclərinin bir faiz yüksəlməsinin qeyri-neft ÜDM-in səviyyəsini 0.69 faiz artmasına səbəb olması da əldə olunmuş nəticələrdəndir. Göründüyü kimi bu əvvəlki bənddə qeyd olunan makroiqtisadi nəzəriyyəyə uyğun gəlmir. Çünki qeyd olunduğu kimi müəyyən dövr gecikmə ilə (yəni həm də uzun müddətli dövrdə) dövlət büdcə xərclərinin iqtisadi artıma təsiri adətən neqativ xarakterə malik olur. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün uzun müddətli dövrdə bu nəzəri çərçivənin təmin olunmamasının əslində normal olduğunu qəbul etmək olar. Belə ki, məlum olduğu kimi demək olar ki, son on ildə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin xərcləri gəlirlərindən əhəmiyyətli şəkildə artıq olmuşdur. Mövcud olan bu kəsir isə bir qayda olaraq vergi yükünün artırılması yolu ilə yox, neft fondundan büdcəyə transferlər yolu ilə təmin olunmuşdur ki, bu da vergilərin yuxarıda qeyd olunan neqativ effektinin yaranmasının qarşısını almışdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Article IV Consultation-Press Release 2017; Staff Report; and Statement by the Executive Director for the United Kingdom, www.imf.org
2. Bağirov D. "Maliyyə" Dərs vəsaiti. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2011, 384 s.
3. Багиров Дамат. Корпоративные финансы. Баку: 2010, 154 s.
4. Clemens J. and Miran S. Fiscal Policy Multipliers on Subnational Government Spending // American Economic Journal: Economic Policy, Vol. 4, No. 2, 2012, pp. 46-68
5. Deutsche Bank AG. Germany's fiscal situation. Deutsche Bank Research, 2017, www.dbresearch.com,
6. Dickey D. A. and Fuller W. A. Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root // Journal of the American Statistical Association, 1979, Vol. 74, No. 366, pp.427-431

7. Dickey D. A. and Fuller W. A. Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root // *Econometrica*, 1981, Vol. 49, No. 4, pp. 1057-1072
8. Hasanli Y., Bulut C., Valiyev V., Baxışov N. Bütçe harclama kanallarının sosyo-ekonomik kalkınma göstergelerine etkisi // X Ekonometri ve istatistik sempozyumu bildiriler özet kitapçığı, Erzurum, Ataturk Üniversitesi/Türkiye, 27-29 Mayıs, 2009
9. International Monetary Fund. Republic of Azerbaijan: The 2007 Article IV Consultation—Staff Report // Country Report No.07/191, Approved by Lorenzo Pérez and Adrienne Cheasty, 2007
10. International Monetary Fund. Fiscal monitor // World Economic and Financial Surveys, April – 2018

Кулузаде Э.М.

**Азербайджанский Государственный
Экономический Университет (UNEC)**

**Динамика расходов государственного бюджета и экономический рост:
международный опыт и современные условия
Резюме**

Цель: В ходе исследования был проведен анализ международного опыта в области фискальной политики правительства и влияние изменений в бюджетных расходах в Азербайджане за период с 1 по 2017 год в не нефтяном ВВП.

Методология : Анализ показал, что Российская Федерация, Литовская Республика и Латвия из постсоветских стран выбрали курс политики фискальной политики на период 2000-2015 годов.

Результат: Результаты эконометрической оценки показывают, что увеличение процента текущих расходов государственного бюджета на один процент привели к увеличению не нефтяного ВВП на 0,36 процента в краткосрочной перспективе, а увеличение расходов государственного бюджета на один процент вызвало рост не нефтяного ВВП на 0,69% в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: Бюджетное расширение, не нефтяной ВВП, бюджетные расходы, фискальная политика, государственный долг, экономический рост.

Guluzade E.M.

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

**Dynamics of the state budget expenditures and economic growth:
international experience and current conditions**

Abstract

Purpose of the research: In the research, the analysis of international experience on fiscal policy frameworks of government and the impact of changes in budget expenditures in Azerbaijan for the period of Q1-2017Q3 in non-oil GDP have been carried out.

Methodology: The analysis indicated that, the Russian Federation, the Republic of Lithuania and Latvia from the post-Soviet countries, have chosen the fiscal expansion policy course for the period of 2000-2015 years.

Finding: The results of the econometric estimation indicate that one percent increase in the current state budget expenditure led to an increase in non-oil GDP by 0.36 percent in the short run and one percent increase in state budget expenditure caused the non-oil GDP to rise by 0.69% in the long run.

Key words: Fiscal expansion, non-oil GDP, budget expenditures, fiscal policy framework, government debt, economic growth.

Daxil olub: 23.06.2019